

УДК 378:373.3

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО
ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УМІНЬ УЧИТИСЬ**

О. Ю. Закраєвська

Анотація. У статті розглянуто педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, формування ключових компетентностей.

Ключові слова: педагогічні умови, підготовка майбутніх учителів початкової школи, вміння вчитися.

Аннотация. В статье рассмотрены педагогические условия подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности и формированию ключевых компетентностей.

Ключевые слова: педагогические условия, подготовка будущих учителей начальной школы, умение учиться.

Annotation. The article discusses the pedagogical conditions for training of primary school teachers to professional activity, the formation of key competencies.

Keywords: pedagogical conditions, training of primary school teachers, the ability to learn.

Постановка проблеми. У структурі загальної середньої освіти особливе місце посідає початкова школа, яка на етапі модернізації змісту освіти ставить перед собою завдання щодо створення сприятливих умов для утвердження особистісно орієнтованого навчання, компетентнісного підходу, максимального спрямування на формування самодостатньої особистості, розвиток ключових компетентностей. Особливістю початкової школи є те, що діти приходять до неї з різним рівнем готовності до навчання, неоднаковим соціальним досвідом, відмінностями у психофізичному розвитку. Початкова школа має допомогти кожній дитині реалізувати її здібності й створити умови для індивідуального розвитку. Питання формування професійної компетентності вчителя початкової школи постає особливо гостро, оскільки пов'язане з тенденціями розвитку сучасного суспільства, входження Української держави в європейську спільноту. Поступове перетворення України в більш відкрите суспільство стало стимулювати широкий розвиток міжнародної співпраці. Крім того, поширення нових інформаційних технологій, серед яких важливе місце посідають комп'ютерні мережі, можливість виходу в Інтернет, ставить особливі вимоги до підготовки вчителя початкової школи, пов'язуючи його імідж із професіоналом інноваційного типу.

Аналіз наукових досліджень. Проблему формування професійної компетентності фахівців досліджували вітчизняні й зарубіжні науковці. Зокрема, вчені (В.А. Адольф, Н.М. Бібік, Т.Г. Браже, С.В. Будак, С.Г.Вершловський, М. А. Галагузова, О. В. Добудько, М.К. Кабардов, І.Б.Котов, В. Ю.Кричевський, В. І. Маслов, Т. В. Новикова, Р.В. Овчарова, О.Я. Савченко, Г.І. Саранцев, Л.Р. Соломко, В.Ю. Стрельников, Н.В.Харитоновна, О.М. Шиян) акцентують увагу на необхідність розроблення та підвищення професійної компетентності вчителя в умовах багаторівневої професійної освіти. Інші дослідники (В. П.Беспалько, А. О. Вербицький, М. В. Кларін, Я. Л. Коломинський, Г. К. Селевко та ін.) пов'язують вирішення проблеми професійного розвитку з технологічною організацією навчання. У зарубіжній педагогіці питанню формування професійної компетентності вчителя присвячені праці Д.К. Бритела, Є.Д.Джимеза, Р. В. Квасниці, В.Д. Ландшеер, М.Б. Леннона, П.В. Мерсера, М. К. Робінсона та ін.

Водночас проблема формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи вивчена недостатньо. У педагогіці існує незначна кількість системних досліджень, присвячених формуванню цієї компетентності, не розроблено модель процесу її становлення у студентів за нових соціальних умов. Виникає суперечність між вимогами, які суспільство ставить до вчителя, та якістю його професійної підготовки у вищому навчальному закладі, показником якої є професійна компетентність.

У пропонованій статті ставимо за *мету* проаналізувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, формування ключових компетентностей у учнів.

Виклад основного матеріалу. Ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він проходить. Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як «чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи» [1, с. 115]. Є. Хриков розглядає педагогічні умови як «обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності» [9, с. 12].

Для з'ясування педагогічних умов підготовки вчителя початкової школи звернемо увагу на дослідження О. Калегіної, яка вважає, що ефективність становлення компетентнісної парадигми освіти залежить від дотримання таких умов: а) цільових – становлення інформаційного суспільства, зміни інформаційних потреб і форм їх задоволення; б) організаційних – оновлення організаційного контексту розвитку системи освіти; в) змістовно-сміслових – формування ідейно-сміслового контексту; г) динамічних – нагромадження синергетичного потенціалу в системі професійної освіти, здатного протистояти ідейно-смісловій та організаційній ентропії; д) технологічних – підсилення інноваційно-технологічного характеру змін у системі професійної освіти [4, с. 20].

Педагогічні умови, на думку С. Висоцького [2], є сукупністю об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, які забезпечують успішне вирішення поставленого педагогічного завдання.

Під педагогічними умовами розуміємо особливості організації процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, що детермінують її результат – набуття методичної компетентності в навчанні та є запорукою ефективності цього процесу. Їх реалізація має на меті забезпечення організаційно-педагогічного і навчально-методичного супроводу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання, його вдосконалення.

Великий тлумачний словник сучасної української мови так трактує значення цього поняття: умова – це: 1) необхідна обставина, від якої залежить здійснення чого-небудь; 2) особливості реальної

дійсності, за яких відбувається чи здійснюється що-небудь [7, с. 1256].

Спробуємо визначити педагогічні умови, реалізація яких може позитивно вплинути на досліджуваній нами феномен – підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ключової компетентності – уміння вчитись, розкривши значення поняття «компетенція».

Поняття компетентнісної освіти прийшло до нас із зарубіжних країн, де цей напрям дослідження активно розвивається як у теорії, так і на практиці. У 1997 р. в рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» («DeSeCo»). Оскільки у перекладі з латинської мови «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід, то компетентність у певній галузі трактують як «володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно висловлювати судження про цю галузь і ефективно діяти в ній» [6, с.17], тобто компетентність є результатом набуття компетенції. Відповідно до цього розглядають новий підхід до модернізації освіти – на компетентнісній основі. Сутність його полягає у конструюванні такого змісту, який «не зводиться до знаннево-орієнтувального компонента, а передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій». Отже, якщо компетенцію трактують як задану норму, вимогу до підготовки фахівця, то компетентність розглядають як сформовану якість, результат діяльності, «надбання» студента.

Експерти програми «DeSeCo» вважають, що структура компетентності охоплює пізнавальне ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння [5, с. 125]. Структурними компонентами компетентності можна вважати знання, уміння й навички, а також ціннісне ставлення.

Значущість знань у структурі компетентності очевидна з огляду на те, що, з одного боку, вони є базою для формування умінь і навичок, а з іншого, існує особливий вид знань – про способи діяльності, відображених у формі правил, пам'яток, алгоритмів тощо, який забезпечує процесуальний аспект навчання. Діяльнісний підхід в освіті спрямовує на оволодіння відповідними уміннями і навичками (предметними (спеціальними) загально навчальними (міжпредметними), які слугують базою для формування інтегрованої якості особистості – уміння вчитись. Однак компетентність не зводиться лише до знань, умінь і навичок, оскільки знати, як виконувати ту чи іншу діяльність, а також уміти її виконувати, ще не гарантує бажання працювати, творче ставлення до роботи. З огляду на це третьою складовою загальної компетентності особистості визнано формування ціннісного ставлення до процесу та результату діяльності.

Формування ключової компетентності «уміння вчитися» в освітньому процесі вимагає дотримання низки дидактичних умов. Перша з них, як вважає С. В. Трубочова, полягає у чіткому усвідомленні суб'єктами навчального процесу специфіки, закладеної в поняття «компетентність» як «педагогічної категорії, що може характеризуватися як певний стан в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти» [8, с.53]. З огляду на це перед керівниками вищих навчальних закладів постає завдання певною мірою оновити зміст методичної роботи з науково-педагогічними кадрами і приділити велику увагу проблемі формування змісту освіти на засадах компетентнісного підходу як науково обґрунтованої системи дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищої школи важливим є вміння науково-педагогічних працівників застосовувати наукові підходи до організації навчання як в аудиторії, так і в позааудиторний час (самостійна робота, індивідуальні заняття), адже неможливо спочатку навчити вчитися, а потім безпосередньо навчати обраній професії.

Подальшого вдосконалення потребують форми і методи організації навчального процесу, досить повільно відбувається перебудова взаємовідносин суб'єктів навчання тощо, тому, на нашу думку, виникла потреба виявити складові педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів щодо здійснення компетентнісного підходу до підготовки фахівців із вищою освітою. Це, вважаємо, є другою умовою формування у студентів компетентності «вміння вчитися». Третьою умовою формування ключової компетентності «вміння вчитися» є цілеспрямована підготовка студентів до навчання протягом усього життя у процесі вивчення як спеціального навчального предмета, так і на заняттях з інших дисциплін. Формування цієї ключової компетентності, на нашу думку, неможливе без дотримання четвертої умови – з'ясування її змісту та структури, які мають відповідати вищому рівню фахової підготовки, пріоритетам і цілям освіти, мати особистісно орієнтований, наскрізний та універсальний характер, бути сприятливими для всіх членів суспільства.

Результатом підготовки майбутніх учителів є особистісне надбання кожним студентом відповідної

готовності через конкретний зміст компонентів: мотиваційно-ціннісного (орієнтації, ставлення і особистісні цілі), когнітивного (знання, уявлення), операційного (вміння й навички). Розкриємо сутність кожного з компонентів.

В Енциклопедії освіти мотивація праці або учіння розглядається як «система детермінант, причин, стимулів, мотивів, що спонукає людину до діяльності» [3, с. 528]. Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює всю різноманітність цілей і завдань педагогічної діяльності: від основної мети – формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості, до конкретних завдань формування окремих якостей чи їх елементів, і реалізується за умови відповідної взаємодії викладача і студента, якщо емоційно-оцінювальна діяльність пронизує всі елементи навчання й безпосередньо передбачена у результатах навчання. Таким чином, для забезпечення формування у студентів мотиваційно-ціннісного компонента готовності необхідно наповнити емоційно-ціннісну сферу навчального процесу відповідною інформацією, способами навчальної діяльності, формами спілкування тощо, які б надавали можливість формувати у студентів мотивацію до фахової діяльності, інтерес до неї, позитивне особисте ставлення до навчання та прагнення до накопичення відповідного педагогічного досвіду, тобто досягнути мети навчання, яка визначається актуальними завданнями, висунутими суспільством перед ВНЗ, і відображена в державних документах про освіту. Отже, першою умовою підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ключової компетентності – вміння вчитись – можна вважати створення під час навчання спеціального емоційно-позитивного середовища навколо питань зростання потенціалу майбутніх учителів, зокрема, їх оволодіння компетенцією «вміння вчитись».

Однією із складових умов готовності є когнітивний компонент, який відображає сутність того, що реалізується в процесі досягнення як загальної мети навчання, так і кожного завдання зокрема, та сприяє поглибленому розвитку професійних інтересів і нахилів студентів. Формування когнітивного компонента потребує переорієнтації навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін ВНЗ на підготовку майбутніх учителів до формування ключової компетентності – уміння вчитись, а це, відповідно, потребує нових елементів навчальної інформації. Таким чином, другою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів є переорієнтація навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін ВНЗ на застосування ключової компетентності – уміння вчитись.

Слід зазначити також діяльнісно-операційний компонент готовності. Його структурними елементами є відповідні вміння та навички. Це вміння застосовувати у своїй професійній діяльності форми і методи навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, послідовно і ефективно запроваджувати різні технології, зокрема проєктивно-конструктивні, комунікативні та дидактично-організаційні. Наявність цього компонента в структурі готовності студентів до формування ключової компетентності – уміння вчитись – у початковій школі дозволяє підвищити загальний інноваційний і професійний потенціал майбутнього педагога початкових класів, оскільки необхідні вміння і навички застосування форм і методів роботи дають змогу ефективніше виконувати завдання, спрямовані на виховання і розвиток молодших школярів.

Виходячи з позицій обов'язкової підготовки випускника вищого навчального закладу до навчання протягом усього життя, ключову компетентність «уміння вчитися» необхідно розглядати як соціальну норму професіоналізму майбутнього фахівця, рівень якого залежить від ефективності навчально-виховної системи у конкретному закладі освіти.

Недаремно експерти Ради Європи вважають, що кожна компетентність побудована «на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії» [6, с.17]. Саме на такому підході будується модель професійної компетентності майбутніх фахівців.

Висновки. Нами встановлено, що внутрішня структура компетентності «уміння вчитися» складається зі знань, вмінь і навичок, а також з мотивації на навчання, пізнавального інтересу та ціннісної орієнтації на результати навчання та професійної діяльності, тому що вихідним моментом у будь-якому вмінні є мотиваційно-потребнісний: пізнавальна потреба є передумовою діяльності учіння і водночас її результатом (сформованим мотивом). Процес учіння, якщо він правильно організований, може стати умовою зміни структури мотиваційної сфери особистості. У структуру цієї ключової компетентності можуть ввійти ставлення, емоції, цінності та етичні норми як складові кожної компетентності. Реалізація компетентнісного підходу до підготовки майбутніх педагогів передбачає відбір і деталізацію освітніх компетентностей як за навчальними предметами, так і за ступенями підготовки; розроблення технології їх впровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу (йдеться про зміну всієї системи умов формування особистості педагога – освітнього середовища, стилю спілкування, форм і методів навчання, способів оцінювання навчальних досягнень студентів).

Література

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – Педагогика, 1989. – 558с.
2. Высоцкий С.В. Структура психолого-педагогической руслоний формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения / С.В. Высоцкий // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 1999. – Вип. 8– 9. – С. 90– 94
3. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.– 1040 с.
4. Калегина О.А. Библиотечно-информационное образование в контексте мировых тенденций: теоретико-методологический аспект: автореф. дис.док.пед.наук: 05.25.03 «библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / О.А. Калегина. – Санкт –Петербург, 2007. – 46 с.
5. Кодлюк Я. П. Модернізація змісту шкільної освіти за рубежом: компетентнісно орієнтований підхід// Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – 2006. – №1. – С. 125–131.
6. Овчарук О. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах// Шлях освіти. – 2003. – №2. – С. 17–21.
7. Технологія // Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2003. – 1245с.
8. Трубачева С. В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі/ Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ За заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С», 2004. – С. 53–58.
9. Хриков Є.М. Педагогічні умови як складова наукових знань / Є.М. Хриков // Шлях освіти. – 2011. – № 2 (60). – С.11– 15.